

Tilka Jamnik

Mate Dolenc: *Kraljičin lipicanec in druge zgodbe.*

Ljubljana: Mladika, 2009.

Mate Dolenc (rojen 1945), pisatelj, prevajalec in podvodni ribič, je poznan tako odraslim kot mladim bralcem; v Cobissu je danes najti okrog 250 zapisov z njegovim imenom, od tega je več kot 30 avtorskih knjig. Najprej je veljal za pisatelja urbanega sveta in mestne mladine, potem pa je začel, kot pravi sam, pisati "o ribičih in ribah in podvodnem svetu in o kmetih in vinogradnikih, o otokih in morju, pa v mnogih novelah o slovenskih vaseh in trgih in Gorjancih in Obali in Vipavski dolini in celo Afriki itd."

Za svoja dela je prejel vrsto nagrad: leta 1986 Levstikovo nagrado za delo *Morska dežela na železniški postaji*, leta 1989 Kajuhovo nagrado za mladinski roman *Strupena Brigita*, leta 1995 pa je za deli *Pes z Atlantide* in *Rum in šah* prejel nagrado Prešernovega sklada. Za mladinsko delo *Leteča ladja* je leta 2004 kot prvi dobil nagrado desetnica. Knjiga *Polnočna kukavica in druge zgodbe* (2008) je bila med petimi finalistkami za večernico 2009 in med desetimi nominirankami za desetnico 2010.

Podobne značilnosti in odlike kot zbirka zgodb *Polnočna kukavica* ima tudi zbirka *Kraljičin lipicanec in druge zgodbe*, ki je – prav tako kot prejšnja – z ilustracijami Adrijana Janežiča izšla v zbirki Trepetlika pri založbi Mladika. Zbirka prinaša 13 zgodb.

Vsaka zgodba je sklenjena enota; obenem se skozi prepletajo nekateri motivi, ki se ponavljajo, variirajo in poglobljajo tako domišljeno, da tudi vso zbirko doživimo kot celoto. Dolenc se nam v teh zgodbah ponovno potrdi kot spreten in žlahten pripovedovalec, kar bomo skušali pokazati s povzemanjem in citiranjem iz njegovih zgodb.

V vseh zgodbah so glavne književne osebe živali oziroma avtorjevo srečanje z njimi. Ne občuduje samo morja in njegovih prebivalcev, ampak spoštuje vso naravo, je občutljiv opazovalec, sam pravi, da razume govorico živali, tenkočutno opozarja na odnos ljudi do narave: čeprav nikakor ni vegetarijanec, ga stisne ob spoznanju, da ima svojega prijatelja

bikca na krožniku v obliki zrezkov (*Spiritistična seansa z Albertom*). Ošvrkne obnovo ministrove počitniške hiše, ki je povzročila izliv kurilnega olja v jezero. Da je videl jezersko deklico, nam pove predvsem zato, da bi nas opozoril, naj se v jezeru ne umivamo z milom (*Bohinjska jezerska deklica*). “Gledati kolone avtov na ljubljanski vpadnici ni dolgčas, tudi noben strah, ampak groza” (*Krokar na Večni poti*).

Avtor vztrajno opozarja na marsikatero nepravilnost sodobnega sveta, neumnost človeške družbe in nespametno ravnanje posameznikov. Vsega imamo preveč, celo kruh že mečemo v smeti (*Bohinjski medved*). V bifejih je videti trope dedcev, na cesti krdela podivjanih otrok, ljudje smo si med seboj kot volkovi. “Kaj pa, če to sploh niso bili volkovi? Če so bili ljudje? Saj so se obnašali čisto po človeško” (*Kaj nam pa morejo*). Prašičjo gripo so si izmislili ljudje, da bi prodali več zdravil (*Pujskova gripa*).

Vsi si želimo biti v medijih, slavni, prepoznavni. Pretiravamo in se napihujemo, ne le v ribiških in lovskih zgodbah. “Časopise je treba brati ‘cum grano solis’, to je s ščepcem soli, to je pameti.” Toda avtor doda: “Dolgoletna vojna lahko marsikaj spremeni v človeškem duhu, da se zateče k izmišljijam in vsaj malo uteče vsemu hudemu ...” (*Bohinjska jezerska deklica*).

V marsikateri zgodbi prepoznamo sodobno dogajanje v konkretni slovenski družbi. Morda je v tem najmočnejša prav zgodba *Kraljičin lipicanec*, v kateri si neka majhna kraljevina želi prepoznavnosti v širnem svetu in zato povabi na obisk kraljico velike dežele. Kraljica pade z iskrega lipicanca, o čemer pišejo pomembni časopisi po svetu. Avtor “dvorjanom” te dežele ne prizanese s kritiko in ironijo. Prav tako v zgodbi *Jastogi z vseh strani*, v kateri na dnu morja sreča dva jastoga: tisti s piranske strani govori slovensko, oni s savudrijske pa hrvaško. Takole trdita: “Midva sva enaka, samo zakoni so drugačni.”

Obenem je Dolenc toleranten oziroma skozi zgodbe pokaže, da je vse pravzaprav zelo relativno, tako v naravi kot v človeški družbi. Medtem ko se v zgodbi *Spiritistična seansa z Albertom* sprašuje o krutosti prehranjevanja z živalmi, pa v *Pujskovi gripi* sanja, da Pujsek joka, ker se ga vsi izogibajo, češ da prenaša prašičjo gripo. Kako naj mu živali pokažejo, da ga imajo rade; naj ga pojejo? Ko se je avtor zbudil, je stopil v gostilno, si privoščil svinjsko zarebrnico “in s tem dokazal, da prašiči nimajo nobene prašičje gripe in da si je to spet izmislil človek, tako kot vse slabe stvari na svetu”.

Avtor poziva k strpnosti: istospolni par Humboldtovih pingvinov v živalskem vrtu skrbi za mladiča. “Zmerom se najde kakšno zapuščeno jajce. In prav je, da nekdo poskrbi zanj, samo da ga ima rad.” Tudi zvečer v klubu mornarjev opazi istospolne nežnosti. (...) Na dobre in poštene

ljudi, “na take Božičke naletiš prav povsod po svetu, ker so povsod” (*Pingo in Frigo*).

Dolenc ne skriva, da rad potuje, in nam pojasni, kako je to pomembno: “Popoln zapečkar še nisem in domače planke je treba včasih preskočiti, sicer človek postane popolnoma zaplankan. Če ves čas strmiš samo v svoje domače planke, ki so navadno lesene, hitro zagledaš na njih s kredo napisan stavek ‘ti si osel’. Kajti samo osel nikoli nikamor ne gre in samo strmi v svoj otep slame in v svoje planke” (*Tiranozaver Rex*).

Na jezikovni ravni izstopa bogastvo metafor, poigravanje z jezikom; avtor bralca marsikaj mimogrede pouči, mu razloži manj znane besede ali pojme. “Lovka, ne od hobotnice, ampak od lovca” (*Prestolnični prašiči*). “Ukanc, to je na koncu Bohinja, “u koncu” (*Spiritistična seansa z Albertom*).

Značilni so medbesedilni namigi. Avtor se v sanjah znajde v Pujevem gozdu; zaradi prašičje gripe se vsi bojijo Pujska, tudi osliček Sivček, čeprav bi se njega lahko na podoben način bolj bali zaradi oslovskega kašlja (*Pujskova gripa*). V zgodbi z naslovom *Tiranozaver Rex* se avtor primerja s Krjavljem, ker sta “oba pila dolenjski cviček, če ni bilo vmes tudi nekaj šmarnice”. Namigi se prav tako dogajajo med njegovimi lastnimi zgodbami, bodisi iz drugih zbirk ali pa celo med temi iz zadnje.

Dolenc do svoje ustvarjalnosti zmore dosti refleksije, ki ni brez kančka ironije. Vsekakor se zaveda, da je plodovit pisatelj. V zgodbi *Spiritistična seansa z Albertom* se ponorčuje, da je napisal že veliko znanstvenih razprav o živalih za Kekca in za knjige, čeprav je iz mesta. Takole pa v zgodbi *Jastogi z vseh strani*: “... grem malo na morje, kamor sem včasih veliko hodil in na njem veliko doživel, kar sem opisal v svojih zbranih delih. Kajti vsak pisatelj ima svoja zbrana dela in jaz nisem izjema. [...] Tam, na dnu [morja], je čisto drug svet. Tam je pravljica in v pravljici lahko zdržim zelo dolgo. [...] A zdaj že govorim o milijonih let, to pa je preveč za eno malo, kratko pravljico!”

Praviloma avtorja med tkanjem zgodb zanese v intimo, v lastne spomine, v opazovanje starajoče se samopodobe, pa v prihodnost in večnost. V sklepni zgodbi *Moj tovariš Jadroslav* po nekaj letih spet pride na svoj ljubi otok Biševo. (Mimogrede: “Otoki so posejani po morju kot spomini po našem življenju.”) “Bili smo razposajena mlada družčina. Pozneje smo bili tam s svojimi otroki, ki so bili razposajeni namesto nas. Še pozneje niso prišli na otok niti naši otroci več ...” Na njem zdaj živi pet prebivalcev in dva osla. Osel je “tovar”, dober tovariš. Pisatelj hodi “po tistih stezicah, ki so včasih bile”, naleti na oslovsko čeljust in se spomni svojega prijatelja osla Jadroslava. Zave se, da nas pošljejo umret v bolnico, osle pa na Gatulo.

“Tako sva se spominjala, moj tovariš Jadroslav in jaz, dokler se ni sonce dotaknilo morja na obzorju, da je zacvrčalo. Kajti, kar je vroče, zacvrči, ko se dotakne vode.

Tako se je moj vroč spomin dotaknil mojih oči, da je zacvrčalo in so postale mokre. In slane kot morje.

Na mojem ljubem otoku.”

Podobno se Dolenčeva literatura dotakne bralcev in “zacvrči”. Vprašanje pa je, katerih bralcev se dotakne. Zbirko zgodb v knjižnicah uvrščamo med mladinsko literaturo, celo med otroško oziroma tisto, ki jo odrasli beremo otrokom. Tudi avtor se včasih obrne neposredno na mladega bralca. Toda po vsem povedanem je jasno, da so *Kraljičin lipicanec in druge zgodbe* zaradi mnogoplastnosti besedila in raznolikih motivov zanimive tudi za starejše, odrasle bralce. Njim so celo bolj dostopne, ker imajo več življenjskih in literarnih izkušenj. Prav takšne so ilustracije Adrijana Janežiča: zaradi barv blizu mlajšim bralcev, po izraznosti, ki že skoraj meji na karikaturu, pa najbrž bolj odraslim. Morda bi lahko pri tem kaj več naredila založba z bolj domišljeno opremo.

Poleg nekaj prizadevanja, da bi Dolenčeve kratke zgodbe prišle torej (tudi) do odraslih, bi si želeli samo še nekaj več uredniške pozornosti na jezikovni ravni: ponekod bi bilo treba besedilo malo izčistiti, nekateri izrazi se preveč pogosto ponavljajo (kar je zaslutiti že iz citatov v tem prispevku). Sicer pa so to v resnici imenitne *over-cross short stories*, angažirane in aktualne, obenem pa pogosto poetične in tako rekoč “za vse čase”. Vsekakor lahko zadovoljijo tako mlade kot odrasle bralce.